

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний авіаційний університет
Львівський національний університет
імені Івана Франка
Університет Кейп Бретон (Канада)
ТІСОЛ-Україна

**АМЕРИКАНСЬКІ ТА БРИТАНСЬКІ СТУДІЇ:
МОВОЗНАВСТВО, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО,
МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**

Збірник наукових праць

Київ 2016

Оксана Шостак

*Кандидат філологічних наук, доцент
Національний авіаційний університет
м.Київ*

ЖИТТЯ ЯК ПОДОЛАННЯ БОЛЬОВОГО СИНДРОМУ У РОМАНАХ АМЕРИКАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ КОРИННОГО ПОХОДЖЕННЯ

Тема про етнічні розбіжності є мабуть найболючішою і, вочевидь, дуже «незручним» питанням у будь-якому сучасному суспільстві, тому його намагаються «не помічати» або, принаймні, не говорити про це вголос у «пристойному товаристві». Такою донедавна була тема кримських татар в Україні, та й місце самих українців у дискурсі «великоруської історії» належало до того ж числа незручних тем. Ті кому трошки за 35 добре пам'ятають часи, коли говорити українською було виявом ледь чи неосвідченності, в той час як російська мова свідчила про підвищений соціальний статус, але це було на рівні побутових стереотипів, вголос про таке, звісна річ, ніхто не говорив. До чого приводять подібні замовчування ми вже всі добре обізнані. Травма меншовартості залишається у цьому поколінні до цього часу.

Схожою за своїм походженням і своїм науковим розкриттям у американській домінантній науці є тема корінних народів Північної Америки. Тема незручна ще й тому, що якщо поглянути на всю героїчну історію освоєння європейцями Нового Світу очима корінних народів, то з'ясується, що вона аж ніяк не героїчна, та і по суті ніякого Нового Світу взагалі ніхто не відкривав, а натомість існує старий світ корінних жителів континенту, що прийшли сюди, якщо вірити археологічним розкопкам, десь 40000-20000 тис. років тому назад із Азії, і давно заселили цю землю, сформувавши свою неповторну культуру. По суті вся так звана героїчна історія піонерів є не що інше як палімпсест. Зовсім інакше починають розумітися рядки

піднесеної уїтменовської поеми про піонерів, та і самі найвищі громадянські ідеї американської конституції про рівність усіх перед законом, набувають ледь не іронічного звучання. Розглянувши застановчі основи американського суспільства, не важко побачити глибоко вкоріненні припущення щодо зверхності однієї раси над іншими, котрі хоч і не усвідомлені, є однак потужними перешкодами на шляху інтеграції будь-чого відмінного від мейнстріму. Один із найглибш прихованих расових стереотипів сучасного суспільства є так званий «білий погляд» на оточуючий світ. Система понять, що стоїть за цим, пов'язана із образами та ідеями, які породила середньовічна християнська культура, котра базувалася на декількох засадах: у першу чергу, це була суто чоловіча культура, тобто така яка оцінювала оточуючий світ із суто чоловічої точки зору, оскільки у офіційній християнській трійці абсолютно відсутнє жіноче начало, отже всі представниці цієї статті також вважалися другорядними істотами, абсолютно не достойними прискіпливої уваги. Безперечно, їх красою захоплювалися, навіть домагалися їхньої уваги, та лиш для того, щоб оволодіти, на зразок того, як володіють коштовними речами. По-друге, усі найжахливіші діяння можна було виправдати без будь-яких потуг на покаяння, якщо вони відбулися в ім'я християнського бога. Третє, тільки біла раса, як така, що веде свій родовід від божого обранця Ісаака, сина Авраама, вважалася богообраною, а отже її представникам дозволено практично все. Таким чином, можна стверджувати, що домінантна культура суспільства, що вислало своїх представників на покорення нових земель Америки, була суто чоловічою, тому і досі у своїй більшості вона створює образи, котрі відповідають бажанню чоловіків, очікуванню чоловіків і понад усе пануванню чоловіків, зрозуміло, що білих, оскільки представники усіх інших етносів до розгляду просто не беруться. У той час як культури корінних народів Америки були у своїй переважній більшості матріархальними і тому у першу

чергу віддзеркалювали жіночий погляд на оточуючий світ і природу речей у ньому. Зіткнення гендерних поглядів породило жорстке гендерне протистояння на завойованих територіях, яке виразилося у приниженні корінних жінок і знайшло своє відображення у сучасній літературі – романи «Трьохденний шлях» та «Через чорні ялини» Дж.Бойдена, «Альманах мертвих», «Сади у дюнах», Леслі Сілко, «Дім створений із світанку» Н.Скотта Момадея, «Покахонтес» Паули Гунн Еллен та інші. Аналізуючи домінуючий стан справ у сучасному світовому суспільстві, можна стверджувати, що ця проблема залишається однаково актуальною як по ту, так і по цю сторону океану і, на жаль, приносить свої гіркі плоди вже і для носіїв цієї культури.

Біла культура, базуючись на переконанні власної вишості, створила цілу низку стереотипних образів індіанців, котрі беруть початок від кровожерливих і безжальних дикунів Мері Роуландсон, миротворця Гайавати Лонгфеллоу, благородного Чунгачгука Купера, відважного гарпунера Таштіго Мелвілла, підступного індіанця Джо Твена, героїчного Рамони Джексона, незчисленних полукровок і скво Уїтмена, хлопчика, що сміється Ла Фаржа, нерозбірливої «скво» Пруденс Мітчел Хемінгуей, які разом із міриадами голлівудських індіанців, що були загрозою для життя піонерів і ковбоїв, тиражували образ дикуна з нерозвиненим інтелектом, цілком задоволеного становищем людини другого гатунку. Так за допомогою мистецтва відбувалося тонке, але неминуче маніпулювання людських уявлень про те хто вартий уваги, а хто ні. Таке застосування «білої ідеології» обмежувало точку зору пересічного білого американця на корінних жителів континенту, а разом і заспокоювало їх совість, полегшуючи бачення індіанців як маргінальних недо-членів американського суспільства. Ну і звичайно ж, полегшувало впровадження законів про резервації, захоплення індіанських земель та впровадження офіційного расизму. І навіть зараз, на початку 21 сторіччя проблема «білого

погляду» на етнічні меншини корінних жителів залишається актуальною для американського суспільства, особливо у засобах масової інформації.

Поява у кінці 60-х цілої плеяди письменників корінного походження, таких як Н.Скотт Момадей (кайова), Леслі Мармон Сілко (лагуна пуебло), Паулі Гунн Еллен (лагуна пуебло), Сімон Ортіз (акома пуебло), Джеймс Велч (блакфит), Луїз Ердріч (оджібве), Джералд Візенор (оджібве), змусило американське суспільство переглянути американські міфи про моральність вчинків на зразок насильницького переселення людей із їх правічних земель і подальшого тотального знищення цілих народів, котрі надихалися західноєвропейськими ідеями про богообраність, породжену расистськими уявленнями про культурну зверхність. Автори цих творів кидають виклик гегемонії західної ідеології у американській культурі і вимагають включити національні голоси до загального американського канону. Світосприйняття корінних народів, відображене на сторінках цих книг, виводить мейстрімне суспільство із стану самозакоханого самовдоволення своїм домінуючим впливом на американську історію і змушує звернутися до ідей гуманізму, переглянувши уявлення про суспільну рівність, задекларовану у конституції.

Слід підкреслити, що власне вживання слова індіанець для більшості американців, котре здається на поверхні простим, підспудно містить складні асоціативні ряди, які на справді принижують людину, до якої це слово застосовується, оскільки воно передає цілий ряд расових стереотипів та очікувань. Вигадане Колумбом слово може здатися цілком нейтральним посиланням на місце походження людини, оскільки мореплавець був переконаний, що він досяг берегів Індії. Але з роками це слово набуло безліч інших асоціацій, причому вони зовсім не стосуються кольору чи місця походження, і прикро, що їх несвідомо визнає більшість американців як частину конотації

цього слова. Мало хто задумується над тим, що на справді індіанського народу не існує. Цим словом названі народи, що населяли континенти Північної та Південної Америки. Це поняття охоплює собою розмаїття людей, котрі мають понад 300 культур і 200 різноманітних мов, які у свою чергу належать 7 різним мовним сім'ям. Представники різних корінних народів різняться часом одне від одного десь так само як китайці і французи у Євразії.

Ця помилка широко транслюється завдяки науковцям, котрі вперто продовжують настоювати саме на цьому терміні, в той час як самі представники цих націй у Північній Америці погоджуються із узагальнюючим терміном Native Americans (корінні американці) та First Nations of Canada (перші нації Канади). Навіть запропонований одним із перших дослідників корінної літератури, автором книги «Ренесанс корінних народів» Кеннетом Лінкольном термін Amerinds (амерінди) [6] розглядається як своєрідний дерогатив. На багатьох сайтах та у групах, присвячених вивченню нативіської культури, просять його не вживати. У самому науковому товаристві США протягом останнього десятиліття нарешті звернули прискіпливу увагу на вивчення особливостей кожного корінного етносу і на вплив кожної конкретної культури та історії на її представників. Шкода, що ці зміни погано чути із-за океану, на теренах української науки продовжують говорити про «сутність індіанського народу та його культуру» [2,3] Прикро, що навіть така знана дослідниця як Т.Н.Денисова припустилася подібної похибки у своїй «Історії американської літератури ХХ століття»[1]. А у літературознавчих розвідках російських дослідників цілком допускаються терміни на зразок «дикий» або «дикарка», коли мова йдеться про персонаж корінного походження. Це лише свідчить про те, що інтелектуальний расизм, котрий бере початок від «білого погляду», продовжує продукувати подібні розвідки, особливо пишно він процвітає у країнах, котрі самі не вільні від проявів

зверхності по відношенню до колонізованих ними народів.

Кожен корінний народ Північної Америки має свою історію колонізації, хтось вижив у більшій чисельності, когось знищили повністю або якщо не вдавалося знищити фізично, то намагалися знищити хоча б юридично, забороняючи говорити рідною мовою (це добре зрозуміло українцям), носити прадавню назву народу. Яскравий приклад - народ пекод, котрий, згідно хатфордському договору 1637 року втрачав право носити це ім'я і спілкуватися рідною мовою, у 19 сторіччі Г.Мелвіл використав це ім'я, назвавши так китобійне судно у романі «Мобі Дік», на цю обставину ніхто не звертав увагу допоки це не викликало неоднозначну оцінку знаного літературознавця і письменника Луїса Оуенса, яку він засвідчив у своєму романі «Найгостріший зір».

Представники усіх корінних народів без винятку пройшли через горнило спеціалізованих шкіл-інтернатів для індіанців, що були започатковані у кінці 19 й функціонували протягом майже усього 20 сторіччя. Головна мета цих навчальних закладів була сформульована у девізі: «Вбити індіанця, залишити людину». Інститут шкіл-інтернатів для індіанців базувався на переконанні, що індіанець – це лише напівлюдина. Шкода завдана національній ідентичності, людській самооцінці, психічному здоров'ю цілих поколінь дає свої сумні плоди навіть у 21 сторіччі. Відчуття сорому за свою національну ідентичність і відповідно людську недолугість – ось головна ідея, що її виносили вихованці із стін школи. Відірвані від рідних домівок і батьків, вони втрачали відчуття захищеності і виростали травмованими психічно і фізично.

Як збереглися корінні нації, що втримало їх від тотального знищення? Питання доволі таки не пересічне. Безперечно, що будь яка література є не просто віддзеркаленням означених подій, тим більше, що у даному випадку вона базується на усних оповідях тих, хто вижив у тих умовах, зумів передати свої історії

нашадкам, попри суворі заборони спілкуватися рідною мовою. Нині домінуюче суспільство якщо і намагається «спокутувати» свою вину, то робить це, що називається «для галочки». Луїс Оуенс у романі «Гра в кості» приводить невеличкий епізод: «Річниця різанини при Вундед Ні прийшла і пройшла, надриваючи серце кадрами закоцюблих у снігу трупів загону Великої Ноги і тих, кого вкидали у повозки, наче то були дрова. По телевізору показали забіг індіанців навкруг меморіалу Великої Ноги, попри великий мороз і теплий одяг, їх погляди на непорушних обличчях нагадували вивітрений пейзаж. Ці обличчя несли на собі справжні обриси країни індіанців : випивка, наркота і тяжке життя» [7,с.32] (тут і далі переклад з англійської О.Ш.).

У романі «Розмальований барабан» Луїз Ердріч один із героїв розповідає про те як він розмовляв із вовками. Він прагнув з'ясувати , як вовче плем'я виживає у тих умовах, на які їх приречла людина: полювання з повітря, травля на землі. І почув просту відповідь: «Ми живемо - тому що ми живемо»[5,с.120]. На запитання, навіщо наражати себе на смертельний ризик, він відповів: «Я хотів знати, як не вбивати себе»[5, с.120]. Життя в колоніальних умовах американського суспільства, з точки зору пересічної людини, не було справжнім життям, тому найвищий у країні відсоток наркоманів і алкоголіків спостерігається саме серед тубільного населення, так само як і надзвичайно багато правопорушників, що відбувають покарання за ґратами. Та життя є даром Маніту, Верховного Духа, Того, хто дарує життя (кожен етнос має свою назву) і тому воно має сенс саме по собі, кожна людина має своє місце у священному колі життя, кожен має власну місію, без виконання якої це коло може розімкнутися і зникнути.

Не останню роль у процесі виживання відіграв гумор, він присутній навіть у дуже сумних оповідках. Таким чином руйнується іще один стереотип - про червоношкірого із

непроникливим лицем. Письменники-нативісти неодноразово висміювали різноманітні особливості білої культури. Декілька років тому на офіційному сайті одного із найбільш комерційно-успішних сучасних письменників США Шермана Алексія (спокан-курд'ален) обігралася відома сентенція колоніальної думки, про те, що індіанці за своїм еволюційним розвитком ближчі до тварин ніж до людей.

Прямо під його фотографією була надрукована фраза: “I feel a beast in me – it’s WASP”. Дослівний переклад звучить приблизно так: «Відчуваю у собі звіра – це ОСА». Ну, по-перше, оса – це не звір, а комаха, хоч доволі й кусюча, але головне значення полягає у тому, що WASP насправді є поширеною аббревіатурою для White Anglo-Saxon Protestant, що репрезентує представників привілейованого суспільства.

В у всьому світі поширена цікавість до індіанців як до таких собі природних гуру, і це одна тема для жартів, при іронізують і над самими індіанцями, котрі користуються цим. Луїс Оуенс у романі «Гра в кості» описує молодиків, що записалися до класу по вивченню літератури корінних народів, де вони «уявляють себе перевтіленням Скаженого Коня або нащадками індіанських принцес. Кожен має черокі пра-пра-прабабцю, чомусь ніколи не пают або хоч лумі. На вихідних знаходять якогось торгоша у пір’ї, що прихопить у них сотню баксів за ритуал потіння або й три сотні за пошук видінь, після яких вони повертаються голодні, але із індіанським ім’ям на зразок Верболіз або Червоний Птах» [7,с.21]. Зразок такої молоді описує і Джералд Візенор у романі «Пройдисвіти»[9] де гурт білих студентів «вивчає» індіанську духовність та «практикує» життя за законами природи. Єдиний, хто має хоч якусь справжню приналежність до племінної традиції, безнадійно програє у цьому навчальному герці. Текст усього роману просякнутий глумливою іронією: «Жоден індіанський письменник не буде таке нести про свій народ, це тому що ми маємо усну традицію. <...> Тональний Режим

сказала, що там не було жодної аури у тих історіях і завдяки тому вона визначила, що цей автор не був справжнім індіанцем, що живе у резервації. Справжні індіанці мають аури, котрі просвічують навіть у оповіданнях»[9,с.87].

Схожу реакцію описує і Луїс Оуенс на сторінках роману «Гра в кості», коли професор Кол МакКертан, що має ірландсько-черокі походження (до речі як і сам автор) намагається під час лекції «звільнити Чорного Лося і студентів від романтичного погляду Джона Нейхарда». Джон Нейхард записав оповідь Чорного Лося і фактично є літературним автором відомої книги «Говорить Чорний Лось». Він відчув, що усе зруйнував, студенти почувалися обікраденими, не почувши правди про прекрасного буремного старця Ніколаса Чорного Лося, пристрасного католика, що був народжений на межі іншого світу і далеко пережив його» [7,с.35]. Ця цитата внутрішньо споріднена із ходувльними твердженнями, що вкладені у вуста персонажів «Пройдисвітів»: «Індіанці ближчі до матері землі, до серця і енергії лісів і гір, до рослин і рік, - сказала Белладонна, - ми не такі зло-навмисні як білі люди, що забирають усе, а потім ранять нашу матір-землю» [9,с.93].

Оуенс так само як і Візенор є науковцем і професором університету, таким чином, можна припуститися, що саме так виглядає наукова спільнота із середини. Іронія поширюється не тільки на горе-студентів, котрі керуються установленими «білими» кліше, але й на весь оточуючий світ, котрий фактично не бажає бачити конкретних людей із їх проблемами, а натомість насолоджується сфабрикованим уявленням про те хто такий справжній індіанець

Невеличка новела «Пригоди індіанської принцеси» Патріції Рілер (черокі) розповідає про півгодини життя дівчинки-черокі Арлетти, яку тимчасово взяла на виховання біла сім'я, поки її матір одужає після важкої хвороби. Перш ніж взагалі говорити про дівчинку письменниця наголошує, що вона є «найновішим

поповненням до довгого ланцюжка дітей, отриманих для тимчасового виховання у сім'ї» і тому подружжя Рапієрів вважається «екстраординарними прийомними батьками». Соціальний працівник наголосив, що дівчинці необхідно частіше спілкуватися із «собі подібними», тому повертаючись із шопінгу, Рапієри зупиняються біля крамнички, прикрашеної вивіскою «справжні індіанські товари», де зображено «чись уявлення про вождя-черокі, прикрашеного військовим головним убором із пір'я племені сіу» [8,с.133]. Придбавши дівчинці у подарунок «справжні індіанські речі», котрі, до речі, зроблені у Японії, батько сімейства фотографує її із резиноним томагавком у руках поряд із «індіанцем», розфарбованим червоним тональним кремом і зодягнутим у шкіряний костюм із бахромою, прикрашений геометричним орнаментом із бісерин у стилі племен прерій, на шії він мав намисто племені маїду із мушель, а на ногах - мокасини із квітковим дизайном народу оджібве. <...> За все своє життя Арлетта не бачила жодного індіанця зодягнутого на такий манер» [8,с.137]. Містер Рапієр вважав, що це фото буде чудово виглядати на сторінках альбому, де зберігаються фотографії усіх прийомних дітей, зображення особливо пасуватиме до світлини чорношкірої дівчинки, такої гарненької у тій африканській спідничці поряд із левом із пап'є маше у діснеєвському парку джунглів.

Підсумовуючи, можна засвідчити, що формуючи свій літературний канон творів, письменники-нативісти створюють альтернативну систему етнічних цінностей, наближених до переконань про рівність усіх живих істот у цьому світі. Визначним завданням письменників корінного походження є підспудно сформувати альтернативний образ культури, котрий міг би дієво протистояти тиражованим колоніальним стереотипам.

Література

1. Денисова Т.Н. Історія американської літератури ХХ століття/ Т.Н.Денисова . – К.:Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2012.- 487с.
2. Джолос Ю.В. Романістика Луїзи Ердріч в контексті індіанських художньо-культурних традицій: проблематика, символіка, основні образи: автореферат дис...канд.філол.наук: 10.01.04/Ю.В.Джолос. - Київ нац.ун-т ім.Т.Шевченка. – К.,2010. – 20с.
3. Димитрова Ф.Ф. Познать культуру белых через их сады/Ф.Ф.Димитрова // Материалы XXXV международной конференции: Плюрализм в культуре США: литература, история, искусство. Москва 11-18 декабря 2009г. – М.:МедиаМир, 2011. – С.141-148
4. Лазаренко Т. Д.Просвітницькі тенденції у творчості Л.М.Сілко/ Т.Лазаренко// Американські літературні студії в Україні. – К.,2005. – Вип.2 «Просвітницька традиція в літературі США». – С.196-202.
5. Erdrich, Louise. The Painted Drum: Novel. - New York: Harper, 2005. -P.277.
6. Lincoln, Kennet. Native American Renaissance. - Berkley, Los Angeles ,London: U. of Californai Press, 1985. – 320p.
7. Owens, Louis Bone Game: Novel.- Norman and London. U. of Oklahoma Press, 1994. – P.21.
8. Riley, Patricia Adventures of an Indian Princess /Patricia Riley// Earth Song, Sky Spirit. Short Stories of the Contemporary Native American Experience. – NY, London, Toronto, Sydney, Auckland: Anchor Books-Doubleday, 1993. – P.133.
9. Vizenor, Gerald Chansers: Novel .- Norman. U. of Oklahoma Press, 1994. – 159 p.